

EDWARD SKIBIŃSKI

Recenzja: Olena Yasynetska, *Three generations of devout believers: Ingegerd of Sweden, Anna of Kyiv, Edigna of Bavaria 11th – early 12th cc.*, Kyiv 2022

Review: Olena Yasynetska, Three generations of devout believers: Ingegerd of Sweden, Anna of Kyiv, Edigna of Bavaria 11th – early 12th cc., Kyiv 2022

Kroniki średniowieczne przypominają sprawozdania z meczów bokserskich. Wiadomości o kobietach, które razem z mężczyznami towarzyszą tym wydarzeniom, podawane są rzadko i tylko w szczególnych przypadkach. Takim szczególnym przypadkiem jest pojawienie się królowej bądź księżnej na meczu. Kroniki jednak nawet w takim przypadku przeważnie informują nas o tym, czyją córką bądź żoną była wspomniana na ich kartach władczyni, często zapominając podać jej imię. W przypadku historii Ukrainy sytuacja się jeszcze bardziej komplikuje. Zgodnie z kolonialnym paradygmatem jej historia jest zawłaszczana przez kolonializm rosyjski, a nawet przez samego prezydenta W. Putina.

Historyczka ukraińska, Olena Yasynetska, poświęciła swoją książkę trzem kobietom, przedstawicielkom domu panującego na Rusi, które odegrały ważną rolę w dziejach chrześcijańskiej duchowości swojego okresu – dwóm księżniczkom: Ingegerdzie (Irenie) – żonie Jarosława Mądrego i księżniczce Annie – jej córce oraz pędzącej życie pustelnicze Edignie z Bawarii, która była wnuczką Ingegerdy, a córką Anny.

Książka jest znakomicie wydana. Dobór ilustracji wprowadza czytelnika w całe bogactwo świata, w którym przyszło żyć jej bohaterkom, pozwala też na bliskie dotknięcie późniejszych pokoleń, które o nich nie zapomniały. Rekonstrukcje wizerunków, w tym jedna wykonana na podstawie analizy zachowanej czaszki, przybliżają rysy opisywanych postaci, a rozrysowane drzewka genealogiczne pozwalają umiejscowić bohaterki opracowania pośród ich przodków i następnych pokoleń. Nie jest to jednak tylko popularyzacja. Praca porządkuje dotychczasowe dyskusje i wyciąga wnioski z zebranego materiału źródłowego. Oznacza to też

rozstrzygnięcie problemów – a jest ich niemało. Choć niektóre z nich już dawno zostały rozstrzygnięte, to jednak trwają z woli polityków rosyjskich.

Zacznijmy od Ingegerdy. Jej postać jest dobrze osadzona w źródłach. O jej zaślubinach z Jarosławem Mądrym informują źródła łacińskie i skandynawskie. Ingegerda na Rusi przyjęła imię Irena. Tu pojawia się problem, gdyż w niektórych opracowaniach druga żona Jarosława Mądrego określana jest jako Anna. Ta Anna miała zostać pochowana w Nowogrodzie, gdzie do dzisiaj znajduje się jej grób. Problem na poziomie źródłowym rozstrzyga sławne kazanie „O zakonie i łasce” metropolity kijowskiego Hilariona, powstałe między 1030 a 1050 rokiem. W apostrofie do św. Włodzimierza przedstawia on syna Jarosława Mądrego (tu pod jego chrześcijańskim imieniem Jerzy) oraz jego synową Irenę¹. Szczątki pochowane w Nowogrodzie należą do młodszej kobiety, o której nie mamy żadnych wiadomości z epoki. Jej imię – Anna, pojawia się dopiero w XVI wieku w dokumencie Iwana Groźnego [Пчелов 2001: 174 i n.]. Mimo to w wielu publikacjach (również u nas) pojawia się koncepcja utożsamienia hipotetycznej Anny z Ingegerdą/Ireną. Olena Yasynetska poświęca temu zagadnieniu kilka stron (43-45). Problem nie jest trudny dla historyka, ale ma szereg powiązań kościelnych i politycznych – hipotetyczna Anna została bowiem kanonizowana jako święta rosyjskiej Cerkwi prawosławnej. Ma też wsparcie prezydenta Rosji. Sam pomysł, jak wskazuje Yasynetska, wywodzi się jeszcze od cesarskiego historyka Mikołaja Karamzina, z którego metodami historycznymi polemizował m.in. nasz Joachim Lelewel w obszernej i nieukończonyj z powodu procesu Filomatów recenzji.

Genealogia Ingegerdy jest interesująca również dla polskich historyków i była przez nich uwzględniana w pracach dotyczących genealogii Piastów², które Yasynetska wykorzystała w swojej książce. Babka Ingegerdy, Sygryda, była mianowicie córką Mieszka I i siostrą Bolesława Chrobrego. Synem Eryka Zwycięskiego i Sygrydy był ojciec Ingegerdy, Olaf Skotkonung – król szwedzki, matką zaś księżniczka Obodrzycka – Astrid (Estred). Jak widać Ingegerda miała w swoich żyłach po matce i babce krew słowiańską. Pierwszą żonę Jarosława wprowadził Bolesław Chrobry po zdobyciu Kijowa. Nie wiadomo, co się z nią stało. Zakłada się w każdym razie, że już nie żyła, gdy Jarosław Mądry rozpoczął starania o rękę Ingegerdy. Ślub odbił się echem w wielu ośrodkach. Świadczą o tym skandynawskie sagi, które o tym opowiadają, jak i relacje kronikarza Adama z Bremy, który Jarosława Mądrego nazywa świętym królem. Dzieło Snorriego Sturlusona jest obecnie łatwo dostępne dzięki jego nowemu kilkutomowemu tłumaczeniu na język polski. Drugi tom obejmuje przekład Sagi o Olafie świętym, w którym znajdujemy też strony poświęcone Ingegerdzie. Autorzy w przypisie informującym o księżnej

¹ «Слово о законі і благодаті» митрополита київського Іларіона середини XI ст. у списку XV ст., 193A, 2 – Німчук 2015: 39.

² Na przykład prace O. Balzera [1895] i K. Jasińskiego [1968].

powtarzają błędną jej identyfikację z fikcyjną księżniczką Anną³. W dalszej części tej sagi czytelnik znajdzie historię małżeństwa Ingegerdy z Jarosławem Mądrym [Sturluson 2019: 127-129]⁴. Dowiemy się tu o niezwyklej urodzie Ingegerdy, ale też o jej samodzielności, o tym, jak starała się wpływać na swój los i bliskich jej osób, gdy starała się je ocalić. Rysy i urodę Ingegerdy z późnego okresu jej życia możemy poznać dzięki współpracy polskich uczonych z Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu, którym na podstawie zachowanej czaszki Ingegerdy udało się zrekonstruować jej wygląd. Wyniki tych prac przedstawiono na XXXIV Konferencji Archeologicznej „Badania archeologiczne w Polsce środkowowschodniej, zachodniej Białorusi i Ukrainie w roku 2017”, która odbyła się w Lublinie w 2018 roku. Informuje o nich również Olena Yasynetska w swojej książce (s. 46-48), przedstawiając zrekonstruowane w Poznaniu oblicze wielkiej księżnej.

Kroniki średniowieczne koncentrują się zwykle na opisie wojen, trudno w związku z tym w oparciu o ich zapisy śledzić działalność ważnych i wybitnych kobiet tamtego okresu. Życie Ingegerdy opisane jest w sagach skandynawskich, które O. Yasynetska szeroko omawia. Wątki w nich zawarte dotyczą jednak jedynie wczesnego okresu z życia Ingegerdy. Życie, jakie księżna prowadziła po ślubie, nie interesowało już tak ówczesnych dziejopisarzy. Można jednak domyślać się wpływu wielkiej księżnej na szereg wydarzeń historycznych. Jednym z nich, w którym zapewne brała udział Ingegerda, było zaproszenie na Ruś króla Olafa (świętego) wraz z jego synem. Z działalnością Ingegerdy łączą się również dzieje klasztoru i Soboru Mądrości Bożej (Sobór Sofijski). Wreszcie Irena matka miała zapewne wpływ na wybory swoich dzieci. Jej syn, Jaropełk, był mężem Gertrudy Mieszkówny, której modlitwy wydano u nas ostatnio zarówno w oryginale, jak i w przekładzie na język polski. Inny syn, Światosław, poślubił Odę von Stade, a kolejny, Wsiewołod – Marię Anastazję, córkę (albo siostrzenicę) cesarza Konstantyna IX. Córka Ireny, Anastazja, została żoną króla Węgier, Andrzeja I. Anna została żoną króla Francji, Henryka I, a Elżbieta – żoną Haralda III, króla Norwegii. Pokazuje to nie tylko sukces rodziców, którym udało się tak ustosunkować własne potomstwo, ale – co może ważniejsze – miejsce i pozycję Rusi na mapie politycznej ówczesnej Europy.

Jedną z córek Ingegerdy była Anna. Jest ona bohaterką drugiej części książki Olgi Yasynetskiej. Opowieść o tej księżniczce, późniejszej królowej Francji, otwiera, jak w poprzednim rozdziale, prezentacja reprodukcji jej imaginacyjnego portretu pędzla Artura Orlonova, ukraińskiego malarza specjalizującego się w malarstwie historycznym i batalistycznym. Także od pokazania reprodukcji obrazów tego artysty Olena Yasynetska rozpoczyna opowieść o historii życia ko-

³ [Sturluson 2019: 81, przypis 282]: „Ingigerd Olafsdottir (1001-1051), znana także jako Irena bądź Anna, córka króla Olafa i Estrid obodrzyckiej. W 1019 roku poślubiła księcia kijowskiego Jarosława Mądrego. Matka książąt: Wsiewołoda, Izjasława, Światosława oraz m.in. Anny z Kijowa, królowej Francji i Ellisif (Elżbiety), żony króla Haralda Srogiego. Na Rusi czczona jako św. Anna”.

⁴ Tutaj występują Jarosław jako Jarizleif, Ingegerda jako Ingigerd.

lejnej bohaterki swojego opracowania – Edigny z Bawarii. Spotykamy je również w innych miejscach książki.

Autorka na wstępie zapoznaje nas ze stanem badań na temat losów kijowskiej księżniczki i późniejszej królowej Francji. Mimo że w dziejopisarstwie okresu średniowiecza nie poświęcano wiele uwagi postaciom kobiecym i życiorysy kobiet stanowiły jedynie margines opowieści kronikarskich, w tym wypadku jest on bardzo szeroki.

Szereg źródeł łacińskich zanotowało moment ślubu Anny z królem Francji. Autorka opracowania rozważa zarówno hipotetyczną datę urodzin księżniczki, jak i rekonstruowaną datę jej ślubu. Omawia poglądy historyków, nie zawsze mające podstawę w źródłach historycznych. Zanim doszło do wspomnianego ślubu z królem Francji, Henrykiem I, strona kijowska czyniła starania o wydanie Anny za Henryka III, późniejszego cesarza. Ten jednak odrzucił tę propozycję. Możemy tylko zgadywać, jakie były tego przyczyny. Nie wiemy też, dlaczego król Francji prosił o rękę Anny. Olena Yasynetska omawia pomysły historyków starających się to wyjaśnić oraz ustalić dokładną datę ślubu Anny z królem Francji. Anna dała Henrykowi I potomstwo, które odegrało ważną rolę nie tylko w dziejach Francji. Najstarszym synem królewskiej pary był Filip I, któremu imię, jak można sądzić, wybrano, czerpiąc z tradycji bizantyjskiej od imienia apostoła Scytii – Filipa. Ponieważ Scytię utożsamiano z Rusią, przyjmowano, że św. Filip pełnił rolę podobną do św. Andrzeja. Autorka omawia te opinie, funkcjonujące o św. Filipie i pokazuje ich związek z imieniem nadanym następcy tronu Kapetyngów. Po śmierci męża Anna została współregentką, sprawując władzę wspólnie ze swoim niepełnoletnim synem Filipem. Pełniła tę rolę, mimo że ponownie wyszła za mąż za hrabiego Raula de Crépy de Valois. Małżeństwo wywołało sprzeciw Kościoła, bo hrabia oddalił swoją dotychczasową żonę, żeby móc poślubić Annę. To spowodowało ekskomunikę, która niczego nie zmieniła w losach małżeństwa, wpłynęła jednak na syna małżonków, który został świętym Kościoła katolickiego. Przy okazji omawiania tych perypetii badaczka porusza sprawę podpisu królowej, który widnieje na dokumencie jej syna Filipa I z roku 1063, a w postaci graffiti widoczny jest na ścianie Soboru Mądrości Bożej w Kijowie. Omawianie losów Filipa I autorka kończy uwagami na temat miejsca pochówku władcy, w sławnym Opactwie Fleury, gdzie spoczywają również szczątki doczesne św. Benedykta z Nursji, przeniesione tam z Monte Cassino. Stary kościół klasztorny, gdzie znajdują się relikwie św. Benedykta i króla Filipa I, szczęśliwie ocalał z katastrofy, którą przyniosła tu rewolucja francuska. W wzniesionym przez króla Henryka I Opactwie św. Marcina w Beuron spoczął kolejny syn królewskiej pary, zmarły w młodym wieku Robert.

Kolejnym synem Henryka i Anny był jeden z przywódców I wyprawy krzyżowej – Hugo zwany Wielkim, hrabia Vermandois, który zginął jako uczestnik II krucjaty. Jego losy, opowiedziane przez uczoną, dokumentują właściwą mu postawę religijną, która kazała mu zostać krzyżowcem. Brat Hugona, ówczesny już król Francji, Filip I, nie mógł uczynić tego samego, gdyż był obłożony klątwą,

której historię Yasynetska opowiada we wcześniejszej partii książki. Udział w dwóch wyprawach krzyżowych zakończył się dla Hugona śmiercią. Został pochowany w kościele św. Pawła w Tarsie. Za życia sprowadził do swoich posiadłości relikwie św. Peksyny, które złożono w kościele w Saint-Quentin. Dało to początek kultowi tej świętej w tej części Francji.

O roli rodziców królowej Anny w życiu duchowym ówczesnej Francji świadczy nie tylko zaangażowanie religijne jej dzieci, lecz również jej samej. Szczególnie warto wspomnieć dokonaną przez nią fundację Opactwa św. Wincentego w Senlis, w którym sama Anna miała spędzić kilka lat życia, oddając się modlitwie. Opiekę nad tym opactwem przekazała następnie swojemu synowi Filipowi. Zachował się także list papieża Mikołaja II do królowej Anny, ułożony przez sławnego świętego Piotra Damianiego, zawierający wykład życia chrześcijańskiego. Papież odwołuje się w nim do ksiąg Pisma Świętego, uznając, jak wolno sądzić, że jego adresatka zdoła je rozpoznać. Autorka książki przytacza ten list po łacinie, jak również w tłumaczeniu na język angielski. Ukraińska historyczka zwraca uwagę na stwierdzenie papieża, że królowa Anna szczególnie gorliwie poświęca się modlitwom, *devotissimae orationis studiis insudare*.

Według jednej z wersji królowa Anna pod koniec swojego życia postanowiła powrócić do Kijowa, którego nie widziała od wielu lat, by tam umrzeć. Nie udało się jej jednak zrealizować tych planów. Łączy się z tym również historia jej córki Emmy, która podobnie jak matka znika z kart historii Francji, by pojawić się w Bawarii jako święta pustelniczka Edigna, w której legenda hagiograficzna widzi właśnie córkę Henryka I i Anny bądź ich syna Filipa. Królewskie pochodzenie Edigny miało zostać odkryte dopiero po jej śmierci. Jest błogosławioną Kościoła katolickiego i świętą patronką miejsca, w którym spędziła życie pustelniczki, w Puch w Bawarii. Przypomina to historię błogosłowień Bogumiła z Dobrowa. Często zapominamy o tym, że poświęcenie życia Bogu i modlitwie nie łączyło się w średniowieczu z działalnością pisarską czy polityczną, a cele religijne były realizowane zupełnie inaczej. Stąd o wielkich mistrzach życia duchowego tego okresu dowiadujemy się najczęściej nie od nich samych, lecz z relacji świadków. Tak jest również w przypadku świętego Benedykta z Benewentu, duchowego przywódcy tzw. Pięciu Braci Męczenników i zarazem nauczyciela św. Brunona z Kwerfurtu, którego życie możemy poznać jedynie z pośredniego opisu świadka. Nie inaczej stało się w przypadku Bogumiła i Edigny. Wspólnoty, przy których pędzili życie pustelnicze i które wspierali, odpłaciły się im pamięcią i kultem, który przetrwał setki lat. Dla historyka, który poszukuje źródeł, jest to pewien problem. Musi wybierać hipotezy, które są najbardziej prawdopodobne w świetle świadectw i relacji spisanych wiele lat po śmierci duchownych. Niezależnie od tych trudności historia młodej dziewczyny, która decyduje się w XI wieku zostać pustelniczką, rozdaje swój majątek, znajduje mieszkanie w pniu starej lipy, żywi się wyłącznie jarzynami, leczy miejscowych oraz uczy dzieci czytać i pisać, zdobywając uznanie miejscowej wspólnoty, pokazuje współczesnemu światu

Рис. 1. Okładka książki Oleny Yasynetskiej pt. *Trzy pokolenia świętych: Ingigerda Szwedzka, Anna Kijowska, Edigna Bawarska (XI – początek XII w.)*/ Три покоління благовірності: Інгігерда Шведська, Анна Київська, Едігна Баварська (XI – початок XII ст.)/ *Three generations of devout believers: Ingegard of Sweden, Anna of Kyiv, Edigna of Bavaria 11th – early 12th cc.*

FIG. 1. Cover of Olena Yasynetska's book entitled *Trzy pokolenia świętych: Ingigerda Szwedzka, Anna Kijowska, Edigna Bawarska (XI – początek XII w.)*/ Три покоління благовірності: Інгігерда Шведська, Анна Київська, Едігна Баварська (XI – початок XII ст.)/ *Three generations of devout believers: Ingegard of Sweden, Anna of Kyiv, Edigna of Bavaria 11th – early 12th cc.*

fragment duchowości ówczesnej epoki, o którym mamy tak niewielkie pojęcie. Świadczy także o ówczesnej wiedzy na temat życia eremickiego, którą posiadali średniowieczni pisarze. Jak wolno sądzić, sprawa wymaga dalszych badań. Obecnie przeważa jednak pogląd, że Edigna była córką Anny.

Olena Yasynetska przedstawia nam w swojej książce historię przemian, które zaszły w duchowości kobiecej w okresie średniowiecza. Czyni to na przykładzie trzech wybitnych postaci – dwóch królowych i jednej eremityki. Opiswane przez nią kobiety swoją aktywnością objęły Szwecję, Ruś Kijowską, Francję i Bawarię. Wszystkie trzy były wykształcone, posługiwały się kilkoma językami. Wszystkie traktowały duchowość bizantyńską i zachodnią jako całość. W przypadku jednej z nich, Anny, dysponujemy jej osobistym podpisem, który w formie graffiti zachował się w Kijowie i który widnieje na podpisanym dokumencie we Francji. Dzięki temu prezentowana książka, napisana w języku angielskim przez ukraińską historyczkę, przynosi niezwykle interesujące spojrzenie na historię jedenaścigo wieku, łącząc historię duchowości, kobiet i polityki. Przybliży czytelnikowi średniowieczną Skandynawię z jej wyprawami Wikingów, Ruś Jarosława Mądrego, Francję Kapetyngów i wyprawy krzyżowe. Wprowadza nas w centrum niepodzielonej kultury Europy XI wieku.

Bibliografia

Literatura

BALZER O.M.

1895 *Genealogia Piastów*, Kraków.

Німчук В.

2015 *Історія української мови. Хрестоматія X-XIII ст.*, Київ-Житомир.

JASIŃSKI K.

1969 *Genealogia Piastów*, Toruń.

Пчелов Е.В.

2001 *Генеалогія древнеруских князей IX — нач. XI в.*, Москва.

STURLUSON S.

2019 *Heimskringla*, t. 2, Kraków.

otrzymano (received): 03.08.2022; zaakceptowano (accepted): 29.08.2022

dr hab. Edward Skibiński, prof. UAM

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Instytut Historii

ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7

61-614 Poznań

e-mail: edward_skibinski@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-3763-6817>